

6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi İçin Verilen Değerlerin Erich Fromm'un Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi**

Yakup Subaşı^{1*}

¹Adıyaman Üniversitesi, Türkiye

Gönderilme Tarihi: Aralık 2019 Kabul Tarihi: Aralık 2019

Öz:

Günümüz modern dünyasında her geçen gün daha da önem arz eden değerler eğitimi, Türkiye'de de eğitim-öğretim faaliyetleri içinde önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye'de öğretim programlarının en önemli bileşenlerinden biri haline gelen değer kazanımı sosyal bilgiler dersinde daha da önemlidir. Sosyal bilgiler dersinin değer kazanımı açısından önemli olmasının nedeni, bu dersin içeriğinin değer kazanıma müsait olmasına dayanmaktadır. Bu çalışmada değerler açısından bu denli önemli bir konuma sahip sosyal bilgiler dersinde verilen değerlerin modern toplumu merkeze alarak onlarca önemli eser ile sosyal bilimlerde önemli bir yer tutan Erich Fromm'un görüşlerine göre değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye 2005 sosyal bilgiler dersi öğretim programı 6. sınıf için belirlenen değerler Erich Fromm'un görüşleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Çalışma nitel araştırma yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir. Veriler doküman incelemesi tekniğiyle toplanılmıştır. Araştırmada ulaşılan veriler betimsel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada Türkiye 6. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında belirlenen değerlerin insanda olması gerekliliği noktasında Erich Fromm'da tamamen hem fikirken bu değerler ile kazandırılması düşünülenler açısından görüş farklılıklarının olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Değerler eğitimi, sosyal bilgiler, Erich Fromm

Abstract

In today's modern world, the education of values which is gaining more importance day by day is also crucial within Turkey's educational activities. The gain of value that is one of the most important components in Turkey's curriculum is even more important for social studies. The reason why social studies have more importance in terms of gain of value is based on the convenience of the content of this class for the gain of value. In this study, the aim is an evaluation of values which has an important position in terms of values in the social studies according to Erich Fromm's ideas that take an important place in the social sciences by putting the modern society in the center with dozens of important works. Under this aim, values defined for the sixth-graders in Turkey's 2005 social studies curriculum has been evaluated in the direction of Erich Fromm's ideas. The study has been carried out with qualitative research methods. The data have been collected with the document analysis technique. The data obtained in the study have been analyzed by using descriptive analysis method. In this study, it is inferred that the values defined in Turkey's social studies curriculum for the sixth-graders need to be found in human beings. Besides, there are differences of ideas about those that are intended to be gained by these values while Erich Fromm has the same idea.

Keywords: Values education, social studies, Erich Fromm

*Sorumlu Yazar E-mail: subasiyakup02@gmail.com

Orcid ID: 0000-0003-0070-3112

** Bu makale, yazarın Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde kabul edilen "Erich Fromm ve Türkiye'de Sosyal Bilgiler Eğitimi" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Değer, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü; bir şeyin sahip olduğu kıymet; yüksek ve yararlı nitelik olarak tanımlanabilir (Beldağ, 2012: 10). Diğer bir tanımla değer, bir sosyal oluşum veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğruluğu ve gerekliliği kabul edilen ortak düşünce, amaç, temel ahlâkî ilke ya da inançlardır (MEB, 2005). Değer kazanımında okul, aile, televizyon, dini gruplar ve akran grupları başta gelen araçlardır. Ama bunlardan okul hariç geri kalanında formal bir değer eğitiminin görülmesi pek mümkün değildir. Genel olarak bugüne kadar değerlerin kazanımında aile, televizyon, dini gruplar ve akran grupları ön plandaydı. Fakat bu oluşumlarda yaşanan problemler eğitim programları içerisinde değer eğitimine yer verilmesine neden olmuştur. (Ryan ve Lickona, 1992; Halstead ve Taylor, 2000 Akt. Izgar, 2013). Değerler eğitimi ahlâkî, manevî, sosyal ve kültürel eğitim; dini eğitim; kişisel ve sosyal eğitim; program ötesi temalar, özellikle vatandaşlık, çevre ve sağlık; çok kültürcü/ırkçı-karşıtı eğitim; manevi özen; okul etiği; geniş toplum bağlantıları; programa ek etkinlikler; ortak ibadet/toplantı; öğrenen bir topluluk olarak okul yaşamı gibi ortak program deneyimlerinin bir sınıflamasını yapabilmek için yeni bir şemsiye terim şeklinde tanımlanabilir (Slater, 2002, Akt. Keskin, 2008).

Eğitimin amaçları düşünüldüğünde; iki büyük temel amaçtan en önemlisi bir milletin değer yargılarını bir sonraki nesle aktarmaktır. Değerlerin eğitimdeki rolü yüzlerce yıldır tartışılmakta beraber formal veya örtük olarak eğitim-öğretimde programlarında yer verilmiştir (Gudmundottir, 1991, Akt. Altun 2003, Ekşi, 2003). Sosyal bilgiler dersi ilk ve ortaokul seviyesinde değerler eğitimi açısından son derece önemli derslerden biridir. Hedef kitlede (öğrenci) demokratik yapı ve değerlere ilişkin anlayış oluşturma; düşünme becerileri ve sosyal eleştiri yeterliliği ile bağlantılı olarak karar verme ve katılım becerilerini geliştirme sosyal bilgiler dersinin işlevleri arasındadır (Michaelis ve Garcia, 1996, Akt. Çengelci, 2010).

Öğrenciler kültür ve kurumları çevreleyen değerleri kendi değer yönelimleri ile idrak etme ihtiyacındadırlar. Öğrencilerin, değerler zıtlasmaları ve çatışmalarıyla etkili şekilde mücadele edebilme yeterliliğini gösterebilme; değer kararlarının sonuçları olduğunun farkında olmalarına ve başkalarının kendilerinininkinden farklı olarak sahip olduğu değerlere saygılı ve hoşgörülü olmaları gerektiğini bilmeye ihtiyaçları vardır. Bundan dolayı sosyal bilgiler dersinde değerler eğitimi gereklidir ve aynı zamanda sosyal bilgilerin önemli bir parçasıdır (Keskin, 2010). Moroz ve Reynolds göre sosyal bilgiler dersi insanların birbiri ve çevreleriyle etkileşimine odaklanmış bir disiplindir. Bu etkileşimin duyuşsal boyutları da vardır. Bireyin başta kendisi hakkında olmak üzere, diğerleri ve çevresi hakkında sahip olduğu inanç, tutum ve değerler bu etkileşimi etkiler. Bundan dolayı büyük tabloda eğitimin, küçük tabloda ise sosyal bilgiler dersinin, bireylere demokratik değer, tutum ve inançlar geliştirme, var olan değerlerinin farkına varma ve bunların diğer insanlarla ve çevreleriyle etkileşimlerini nasıl etkilediğinin bilincine varmalarına yardımcı olma sorumluluğu vardır (Doğanay, 2012: 230).

Modern toplumda dünyaya gelen, onun eğitimiyle yetişen ve modern toplumu anlamlandırmaya çalışan, modern toplum bilimleriyle insanlığın yaşadığı problemleri çözmeyi kendine amaç edinen önemli sosyal bilimcilerden biri de Erich Fromm'dur. Dünya ülkelerinin çoğunda ve Türkiye'de, Fromm'un ilgilendiği konulardan modern toplum ve hayata, insanları hazırlayan önemli derslerden biri hiç şüphesiz sosyal bilgiler dersidir. Fromm, modern toplumda insanların sahip olması gereken değerlere eserlerinde sıklıkla değinmiş, değersizleşme eğilimini gösteren modern toplumda değer kazanımı için önemli yaklaşımlar ortaya koymuştur (Subaşı, 2014).

Araştırmanın Amacı

Modern toplumda ortaya çıkan veya çıkma emareleri gösteren bireysel ve toplumsal sorunları birçok yönüyle ele alan ve bu sorunların çözümü için gayret gösteren önemli sosyal bilimcilerden Erich Fromm'un görüşleri doğrultusunda günümüz modern Türkiye'sinde eğitimde istenilen vatandaş yetiştirme sorumluluğunu üzerine alan derslerden sosyal bilgilerde verilen değerlerin değerlendirmesi yararlı olacaktır. Bu araştırmanın amacı 20. yy. önemli sosyal bilimcilerinden biri olan ve sosyal bilimlere disiplinler arası yaklaşan ilk düşünürlerden biri olması hasebiyle sosyal bilgiler anlayışına muvafık bir düşünceye sahip olan Erich Fromm'un görüşleri doğrultusunda Türkiye 2005 6. sınıf sosyal bilgiler dersi için belirlenen değerleri değerlendirmektir.

YÖNTEM

Bu çalışma nitel araştırma yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında ele alınan konu hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini içermesi, araştırmanın doğasını zenginleştirilmesi, araştırmaya çeşitli boyutlardan bakmaya olanak göstermesi ve hedeflenen araştırmaya uygunluğu nedeniyle nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tercih edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Veri Kaynağı ve Verilerin Toplanması

Bu çalışmanın veri kaynağını Erich Fromm'un ulaşılabilen eserleri ile 2005 Türkiye 6. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan bilimsellik, doğal çevreye duyarlılık, kültürel mirasa duyarlılık, sorumluluk, yardımseverlik, hak ve özgürlüklere saygı ve çalışkanlık değerleri oluşturmaktadır. Erich Fromm'un eserlerinden Türkiye 6. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programının bileşenlerinden olan değerler dikkate alınarak okumalar yapılmış, veriler toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler betimsel analiz tekniği ile incelenmiştir. Betimsel analiz tekniğinin, daha önceden belirlenen temalar çerçevesinde verilerin özetlenme ve yorumlanmasına imkân vermesi, veri kaynaklarından doğrudan alıntılara fırsat vermesi ve veriler arasındaki neden-sonuç ilişkilerini irdelemeye olanak tanınmasından dolayı çalışmada bu tekniğin kullanılması tercih edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). 2005 Türkiye 6. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan değerler tema olarak belirlenmiş, Erich Fromm'un eserlerinden bu değerlere yönelik görüşler neden-sonuç ilişkisi etrafında tartışılmış, gerektiğinde doğrudan alıntılar yapılarak analizler yapılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde 6. sınıf sosyal bilgiler dersi için belirlenen değerler ve bu değerlerin Erich Fromm açısından değerlendirmesi ele alınmıştır. Sosyal bilgiler dersi öğretim programı için yirmi adet değer belirlenmiştir. 6. sınıf sosyal bilgiler dersi için yedi adet değer belirlenmiştir. Doğrudan verilecek değer başlığı ile verilen değerler; bilimsellik, doğal çevreye duyarlılık, kültürel mirasa duyarlılık, sorumluluk, yardımseverlik, hak ve özgürlüklere saygı ve çalışkanlık şeklindedir. Aşağıda MEB'in 2005 6. sınıf sosyal bilgiler dersi için doğrudan verilecek değerler ile öğrencilere tam olarak ne kazandırmak istediği verilmiş, daha sonra bu değerler Fromm'un görüşlerine göre ele alınmıştır.

1. Bilimsellik

MEB (2013) bilimsellik değerini, her düzey ve kategorideki öğretim programları ve eğitim yöntemleriyle ders araç-gereçlerinin, bilimsel ve teknolojik esaslara ve yeniliklere, çevre ve ülke ihtiyaçlarına göre sürekli olarak geliştirilmesi şeklinde tanımlamaktadır. Bilgi ve teknoloji üretme ve kültürümüzü geliştirme görevinin verildiği eğitim kurumları her bakımdan donatılıp güçlendirilmeli; bu yöndeki çalışmalar maddi ve manevi bakımdan teşvik edilip ve desteklenmelidir. Yaşadığımız çağda bilgi teknolojileri alanındaki hızla gelişmeler nedeniyle bilgiye ulaşmak kolaylaşmış bulunmaktadır. Ancak bilgi çokluğu, bilgi bulanıklığı ve karmaşasına neden olmaktadır. Ulaşılan bilgilerin doğruluk, geçerlilik-güvenirlilik derecesine eleştirel düşünme becerisiyle bilimsel ölçütlerin ışığında kontrol edilmelidir.

Fromm, bilimsellik değerine çok önem verir. Eğitim faaliyetlerinin birinci önceliğinin bilimsellik olması gerektiğini söyler. Bilimselliğin “dünya vatandaşlığına” katkı sağlayacağı kanaatindedir. Bilimsellik değerinin öğrencilere kazandırılmasıyla bir ulusun diğer bir ulusu dışlama tutumundan vazgeçirilmesi sağlanabileceği ve böylelikle bireylerin “dünya vatandaşlığı” eğilimlerin artırılacağına inanır. Dünyada oluşan yeni şartlarda “bilimsel” eğilimler insanın narsisizmini (kendini sevme) yenme çabalarına büyük ölçüde yardımcı olunabileceğini dile getirmektedir. Fromm, eğitim çabalarının öncelikle bilimsel bir doğrultuya yöneltilmesi gerektiğini dile getirir. Bu bilimsel doğrultuya yönelmede olması gereken ölçütler; nesnellik, eleştirel düşünce, hiçbir dış ölçü tanımama, gerçekliği kabul etme ve evrenselliştir. Yukarıda verilen MEB’in tanımında, “bilgilerin doğruluk, geçerlilik-güvenirlilik derecesine eleştirel düşünme becerisiyle bilimsel ölçütlerin ışığında kontrol etmeleri gerekir” cümlesi, Fromm’un belirttiği ölçütler ile aynı şeyleri ifade etmektedir (Fromm, 2008: 85).

Fromm modern toplumda bilim alanındaki gelişmelerin desteklenmesiyle beraber diğer taraftan da onların uygulanmalarının, insanlık için tehlikeli olacak boyutlara gelmesinin engellemesi ve gelişmelerin denetlenmesinin gerekliliğine değinir. Eserlerinde sıkça değindiği silahsızlanmayı, bilim alanındaki gelişmelerin iyi denetlenmemesi sonucunda oluşan bir problem olarak verir (Fromm, 2003: 230). Yapıtlarında olumlu karakteri temsil için kullandığı “düşün adamına” (olmak) yüklediği özellikler arasında, insanoğluna ve akla itaat ettiği için basmakalıp düşüncelere ve kamuoyuna karşı itaatsiz olduğunu belirtir. Bunun nedenini mantığın evrenselliğine ve ulusal sınırları aşmasına bağlar. Fromm, bilimin milli sınırları aşmasının gerekli olduğu kanaatindedir. Bu gerekli olma durumu, olumlu karakteri temsil eden düşün adamının, mantığın izleyicisi olma hesabıyla dünya vatandaşı olduğunu belirtir. Bu düşün adamının nesnesinin herhangi bir millet ve kişinin olmadığını, nesnesinin insan olduğunu belirtir. Sonuç olarak düşün adamının yurdunun doğduğu yer değil dünya olması gerektiğini söyler (Fromm, 2001: 46).

Fromm’a göre insan düşündüklerini yaşayabilmelidir. Yani insan yalnızca kafasıyla dünyayı kavramamalı, kafayla beraber tüm duyu organları ve bedeniyle duymalıdır. Ona göre beden ile kafanın birbirinden ayrılması imkânsızdır. Ve insanın dünyayı kafasıyla kavrayıp, düşünme yoluyla kendisini onunla birleştirebilirse ortaya bilimin çıkacağını söyler (Fromm, 2006: 320).

Türkiye 6.sınıf sosyal bilgiler dersi için verilen “bilimsellik” değeri ile Erich Fromm’un görüşleri aynı paralelliktedir. Fromm’da 6.sınıf sosyal bilgiler programında verildiği gibi bilimselliğin eleştirel düşünme becerisi ile ilişkili olacak şekilde kazandırılması gerektiğini görüşündedir. O, bilimselliğin, insanlık barışına faydalı olacak şekilde verilmesi gerektiğini vurgular. Fromm, insanlığın kendisini tam anlamıyla gerçekleştirebilmesi için milli unsurlardan sıyrılmaya çabasına bilimsellik ile de katkı sağlanması gerektiği kanaatindedir. Bilimselliğin

mükemmel manada oluşabilmesi için milli sınırların aşılması gerektiği fikrindedir. Genel olarak Fromm, bilimsellik değerinin kazandırılması konusunda, ulusal sınırları aşma görüşü dışında, 6. sınıf sosyal bilgiler dersi için verilen şekliyle aynı görüşlere sahiptir.

2. Doğal Çevreye Duyarlılık

Hava, su, toprak, bitkiler ve hayvanlar doğanın birer parçasıdır ve birbirleriyle sıkı ilişki içindedirler. Doğada bulunan bütün varlıklar ve canlılar insanların yararlanması içindir. Doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesi, doğal güzelliklerin ve zenginliklerin tahrip edilmesi ve korunmaması, doğanın dengesini bozmaktadır. Çünkü doğadaki tüm canlılar denge içindedir. Bu dengenin bozulması doğal afetlere neden olabilir. Doğadaki tüm canlı ve cansız varlıkların değerinin ve önemini kavrayan bireyler, insanlığın uzun süre doğal kaynaklardan yararlanmalarına katkı sağlayacaktır. Çünkü dünya gelecek kuşaklardan ödünç alınmıştır. Çoğunlukla insanların yanlış davranışları sonucu iklimin değişmesi bitkilerin ve hayvanların yetişme şartlarını ve çeşitliliğini olumsuz etkilemektedir. Ağaçların arazi açmak amacıyla kesilmesi, yerine yenilerinin dikilmemesi atmosferdeki oksijen miktarını azaltmaktadır. Artan hava kirliliği insanlarda birçok hastalığa yakalanma riskini artırmaktadır. Doğadaki bu tahribatın sona erdirilmesi, doğanın varlığını insanlığa hizmet ederek sürdürmesi ancak çevreyi koruma duyarlılığına sahip bireyler sayesinde gerçekleşir (MEB, 2013).

Fromm, yaratıcı ve üretken insanının çevresinin farkına varması, dünyaya karşı bir duyarlılık göstermesi gerektiğini söyler. O, insanların çevreye karşı duyarlı olmadıklarını ve duyarlı olmadıklarını bilmediklerini söyler (Fromm, 2004; 107). Fromm'a göre modern toplumda doğal olan şeylerden ziyade mekanik olan herşey giderek daha güçlü bir anlam kazanmakta ve canlı olanların önemi azalmaktadır. Fromm, modern toplumda insanların doğal olanı terk edip kendi el ürünü yapay nesnelere yöneldiklerini söyler. Ona göre insanın doğal ve canlı olan şeyleri terk edip yapay olan şeylere yönelmeleri ahlak dışı bir durumdur. Çünkü bu yapay şeyler insanın insanlarla, diğer canlılarla ve tüm dünya ile ilişkisini sonlandırdığını kanaatindedir. Bu nedenlerden dolayı yapaya yönelmeyi yeryüzünde rastlanabilecek en ahlak dışı olgu olarak kabul eder (Fromm, 2004; 69-70).

Fromm, modern toplumda insanlar öyle bir durumda bulunmaktadırlar ki, bu durumun onların tüm varlık âlemi ile ilişkilerini kesmiş olduğunu söyler. Ona göre modern toplumda insanların ilişkisi iki şey ile sınırlandırılmıştır; birincisi satın alma ikincisi tüketme. Bu iki işlem dışında insanların dünya ile bir ilişkileri bulunmamaktadır. Onların bütün zamanları satın alma ve tüketme üzerine kurulmuştur. Ona göre, bu bağımlılık ortadan kaldırıldığı zaman insanlar ancak dünyaya, çevreye ve diğer tüm varlığa karşı bir duyarlılık geliştirebilirler. Fromm, eğitimin çoğu kez doğallığın ortadan kalkması ve özgün ruhsal eylemlerin yerini tepeden gelen duyguların, düşünce ve isteklerin almasıyla sonuçlandığını söyler. Modern toplumda eğitimin amacı, insanların ekonomik özgürlüğünü sağlamaktır. Modern toplumda ekonomik özgürlük ise; satın almak ve tüketmek anlamına gelmektedir. Satın almak ve tüketmek ise; yapaya yönelmek anlamına gelmektedir. Dolayısıyla modern toplumda eğitim, insanları doğal çevreye karşı duyarsızlaştırma amacına hizmet etmektedir. İnsanlar modern toplumda sahip oldukları tek şeyleri olan satın alma ve tüketmek durumlarından kurtulmadıkları sürece doğal çevreye duyarlı olmayacaklarına (olamayacaklarına) göre, bu işlemi ilk başlatanın eğitim olduğuna açıksa, eğitimin amacını değiştirmek gerekecektir. Eğitimin amacı, ekonomik özgürlük kazandırma, satın alma ve tüketmek ve yapaya yönelme yerine, insanların kendi öz yapılarında bulunan, dünyaya, fitri olana ve çevreye karşı duyarlılık kazandırmaya, onları anlamaya ve anlamlandırmaya yönlendirilmelidir (Fromm, 2004;70-71, Fromm,2011; 202).

6. sınıf sosyal bilgiler dersinde “doğal çevreye duyarlılık” değerinin verilmesi Fromm’un görüşleri açısından son derece önemli bir değerdir. 6. sınıfta bu değer verilmesi ile öğrencilerin doğal çevreye duyarlılık göstermeleri kazandırılmak istenmektedir. Fromm ise modern toplumda insanların bu değerleri kaybettiklerini ve bu değerlerin insanın yapısında bulduklarını, insanların bu değerler ile insani özüne dönebilecekleri söyler. Yani Türkiye’de 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde bu değer verilmesi modern toplum tarafından ortadan kaldırıldığı ya da tehdit altında olduğuna binaen değil, insana kazandırılması gerekli bir değer olarak verilmektedir. Fromm ise, doğal çevreye duyarlılık ve bu değer gibi önemli değerlerin insanında fitratında var olduğu ama modern toplumun bu değerleri insandan aldığını, bu değerlerin insanlara yeniden kazandırılması gerektiğini düşünmektedir.

3. Kültürel Mirasa Duyarlılık

Kültürel miras, insanlığın veya bir milletin sahip olduğu, tarihi süreç içinde oluşmuş karakteristik özellikleri olan eserler ve değerler bütünüdür. Kültürün insan, sosyal çevre, aile, sosyal değerler, eğitim gibi, insanı; millet, bayrak, vatan, din, dil, tarih, örf, adet gibi milli; bilim, teknoloji, sanat gibi evrensel boyutları vardır. Anadolu tarih boyunca birçok uygarlığın beşiği olmuştur. Bugün Anadolu da gelmiş geçmiş uygarlıkların çoğuna ait tarihi kalıntılar mevcuttur. Kültürümüzdeki tarihi eserler, kültürümüzün maddi unsurudur. Ancak kültürümüzde bulunan manevi unsurlar da en az maddi kültür kadar önemlidir. Manevi kültür unsurlarının öğrencilere öğretilmesi, milli değerlerin benimsetilmesi, onları gelecek kuşakların kültür elçisi yapacaktır. Öğrencilerimize vatan ve bayrak sevgisi aşılmalı, Yunus Emre’nin insan sevgisiyle Mevlana’nın hoşgörüsünü davranışlarına yansıtma bilinci verilmelidir. Küreselleşme karşısında büyük bir tehlikeyle karşı karşıya bulunan milli kültür değerlerinin gelecek kuşaklara aktarılması milli benliğin korunması açısından önemlidir. Çünkü milletleri ayakta tutan kültürdür. Günümüzün iletişim ve bilgi çağında, çocuklar ve gençler kültürel şokla karşı karşıyadır. Öğrencilere milli kültürümüzün tarihi ve kültürel bir miras olduğu bilinci verilerek evrensel kültürde yer alırken maddi ve manevi kültür unsurlarının korunmasının önemi kavratılmalıdır (MEB, 2013).

Fromm, modern toplumda insanın her şeyi tükettiğini söyler. O, zamanla bu tüketici hastalığının sadece insani ihtiyaçların giderilmesiyle sınırlı kalmayacağını ve bir zamanlar bambaşka bir şekilde edinilen insani yaradılışın ve kültürün zengin dünyasını da, bir tüketim ürünü durumuna getiren bir karakter yapısı taşıyacağını belirtir. Diğer bir ifade ile zamanla tüketici insan kültürel öğeleri tüketip, hiçbir kültürel mirası bırakmayacaktır. İnsanın kendi öz yapısında bulunan ve tarihsel süreç içerisinde elde ettiği kültürel değerler ortadan kalkacaktır (Fromm, 2004; 63).

Fromm, bilinç alanımızın genellikle içinde için de bulunduğumuz toplumun izin verdiği sınırların dışına taşmadığını söyler. Bundan dolayı bilincimiz büyük ölçüde kendi toplumumuzu ve kendi kültürümüzü yansıtır ama gerçekte (bilinçaltında) ise her birey evrensel kültürü yansıtır (Fromm, 2008; 84). Fromm bir topluma ait ortak bir kültür yerine tüm insanlığı kapsayan ve insanın özünde bulunan ortak kültürün tüm dünyada hâkim olması gerektiğini savunur. Ona göre bu başarıldığında dünyadaki tüm sorunlar çözülecektir. Tüm insanlar kendini gerçekleştirmiş, birbirini ötekileştirmeyen bir anlayış hâkim olacaktır. Bundan dolayı Fromm, ulusal kültür yerine tüm insanlığı kapsayan evrensel kültürün hâkim kılınması gerektiğini savunur. O, yılın en önemli bayramının milli bayramlar yerine, “insanlık” günü olması gerektiğini söyler. Böyle bir gelişme için ulusların çoğunun, sonunda bütün unsurların, kendi milli egemenliklerinden, insanlığın egemenliği uğruna vazgeçebilmeleriyle, bunu istemeleriyle gerçekleşebileceği söyler (Fromm, 2008; 83).

6. sınıf sosyal bilgiler dersinde “kültürel mirasa duyarlılık” değerinin verilmesi Fromm'un görüşleri açısından olumlu bir değerdir. Ama Türkiye 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde bu değer ile kazandırılmak istenen ile Fromm'un bu değer ile kazandırılması düşündüğü arasında farklılık bulunmaktadır. Türkiye'de 6. sınıfta öğrencilere bu değer kazandırılarak onların ortak geçmişlerine ve geçmişten gelen kültürlerine karşı duyarlı olmaları istenmektedir. Fromm ise bu değer ile insanların geçmişlerinde ortak oluşturdukları bir kültüre değil, tüm insanlığın ortak ürünü olan ve ona göre tüm insanlarda ortak bulunan bir kültürün kazandırılması hedeflenmektedir. Yani 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde bu değer ile milli bir kültür kazandırılması hedeflenmekte iken, Fromm bu değer ile milli kültürün kaldırılması yerine bir milletin ortak kültürü değil tüm insanlığın mirası olan ortak bir kültürün kazandırılmasını gerektiğini savunur.

4. Sorumluluk

Sorumluluk başka insanların haklarına saygı gösterme ve kendi davranışlarımızın sonuçlarına sahip çıkmaktır. Sorumluluk sahibi insan; kendi kararlarını verebilen, karar alırken elindeki kaynakları kullanabilen, değer yargılarını gözetken, bağımsız hareket edebilen, kendisine güvenilen, başkalarının haklarına saygı duyarak kendi ihtiyaçlarını karşılayabilen bireydir. Sorumluluğu öğrenmekte diğer değerleri öğrenmek gibidir. Bireye sorumluluk değerini kazanma deneyimleri ne kadar çok verilirse bireyin tutum kazanması o kadar kalıcı olur. Sorumlulukları öğrenmek açısından demokratik bir ortam, baskıcı bir ortamdaki daha uygundur. Bireye sorumluluklarını yerine getirmede karşılaşılabileceği sonuçları fark etme fırsatı tanınmalıdır. Bireyin kendine, ailesine, çevresine, ülkesine ve insanlığa karşı sorumlulukları vardır. Bireye iyi öğrenci olma, iyi vatandaş olma, iyi insan olmanın gereklerini yerine getirmek, bireysel özgürlüklerinin başkalarının özgürlüklerini ihlal etmeme noktasında sınırlandırıldığı bilincinin kazandırılması gerekir (MEB, 2013).

Fromm'a göre modern toplumda sorumluluk asıl değerini yitirip ve çoğu zaman görev ifadesinin eşanlamlısı olarak kullanılmaktadır. Ona göre görev, özgür olmama alanına ait bir sözcüktür, sorumluluksa, özgür olma dünyasına ait bir sözcüktür. Yani görevle sorumluluk arasındaki fark, yetkeci bilinçle insancı bilinç arasındaki farka benzer. Yetkeci bilinç, esasta, boyun eğilen yetkililerin buyruklarına uymaya hazır olmak durumudur; yüceltilmiş, fazlasıyla büyütülmüş söz dinlemedir, boyun eğmedir. İnsancı bilinç, kişinin kendi öz insanlığının sesini dinlemeye hazır olma halidir ve herhangi bir başkası tarafından verilen buyruklardan bağımsızdır (Fromm, 1995a; 96).

Fromm, sorumluluğu insanın özyapısında bulunan bir değer olarak kabul eder. Yani sorumluluk değeri “olmak” karakterinde bulunan bir değerdir. Modern toplumda insanın öz yapısında bulunan bu karakter değiştirilmiştir. Özgürlük dünyasına ait olan bu değer, görev anlamında kullanılmaya başlanılarak özgürlük dünyasından çıkarılmıştır (Fromm, 2003: 53-115, Fromm, 2001: 44-46, Fromm, 1995a; 100).

Modern toplumda insanlar gerçek sorumluluk almaktan kaçmaktadırlar. İnsanlar her şeyden çok yapay (değiştirilmiş) sorumluluk almak istemektedirler. Böylece eleştirilmelerine neden olacak olan kararlar almaktan kurtulurlar. Modern toplumda insanlar kendilerini bürokratik makinanın bir parçası olarak hissetmektedirler. Kendileri kendi kararlarını almaktan uzak durmaya çalışırlar ve eğer kafalarında bir şüphe varsa, kendilerine başvuran kişiyi, yine aynı şeyi yapacak olan bir başka bürokrata gönderirler. Bürokratik yöntem insana, bürokratik makinanın yardımı olmaksızın hiçbir girişimde bulunamayacağı, hiçbir şeyi

düzenleyemeyeceği duygusu verir. Neticede, girişimciliği, sorumluluk almayı felce uğratar ve derin bir güçsüzlük duygusu oluşturur (Fromm, 1995a; 114).

Fromm'a göre, modern toplumda insan edilgen rolüne girmiş bulunmaktadır. Yaşamı sürdürme sürecine katılmaktan ve sorumluluktan feragat etmekte ve kendisine bakan kişilere bağımlı olmaktadır, üstelik eskisinden daha çok boş vakti bulunmaktadır. Çalışma saatleri makine tarafından 8-5 ile sınırlandırılmıştır. Geri kalan tüm vakti boş bulunmaktadır. Makine insanı 8-5 arasında edilgen edip kendisinin aldığı kararlara bağlı kıldığından, insanın vakti boş olduğunda da bu edilgenlik durumu devam etmektedir (Fromm, 1995a; 119). Bu sorumsuzluk ve özgüvensizlikten insanlar düzenli olarak toplanıp ve birbirlerini tanırlarsa, kime inanabileceklerini ve kime güvenmeyeceklerini, kimin yapıcı, kimin yıkıcı olduğunu ve kendi katılımları süreci içinde kurtulabilirler (Fromm, 1995a; 120).

6. sınıf sosyal bilgiler dersinde “sorumluluk” değerinin verilmesi Fromm'un görüşleri açısından olumlu bir durumdur. Fromm, yukarıda MEB'in sorumluluk için yaptığı tanımlamalar ile çoğunlukla aynı kanaattedir. Kendi kararlarını verebilen, karar alırken ellerindeki kaynakları kullanabilen, değer yargılarını gözetken, bağımsız davranabilen, kendisine güvenilen, başkalarının haklarını çiğnemediği kendi ihtiyaçlarını karşılayabilen bireylerin toplumda var olmaları konusunda Fromm'un görüşleri 6. sınıf sosyal bilgiler ile kazandırılması hedeflenen değer ile benzer olduğu görülmektedir. Ama Fromm, modern toplumda bu değerlerin insanlardan alındığını söyler. Bu değerleri kaybeden insanların bunları tekrar kazanması gerektiği görüşündedir. Türkiye sosyal bilgiler dersi bu değer ile kaybedilmiş bir değer değil, insanda olması gereken bir değer kazandırılması hedeflenmektedir. Sosyal bilgiler modern toplumda okutulan bir ders, Fromm'da modern toplum için bu görüşleri ortaya koymuştur. Modern toplumda mevzu-bahis olan bu değeri Fromm kaybolmasından hareketle bulunması gerektiğini düşünürken, Türkiye'de okutulan sosyal bilgiler dersi bu değer insanda olması gerekliliğine binaen kazandırılmasını istemektedir.

5. Yardımseverlik

Yardım, kendi güç ve imkânını başka insanların yararı için kullanmaktır. Zor durumda kalanlara yardımcı olma bilinci toplumdaki bütün bireylerin sahip olması gereken bir değerdir. Yardımsever insan vermekten zevk alır, başkalarının iyiliğini kendinden fazla düşünür. İnce düşünceli, cömert, , halden anlayan kimsedir. Başka insanların problemleriyle ilgilenmeyi zevkle yapar. Muhtaç sahiplerine yardımcı olmak veya bu amaçla kurulmuş sosyal kuruluşlara bağışta bulunma, oralarda gönüllü çalışma, yardımseverliğin göstergesidir. Toplumdaki dayanışma ve bağlılığın sonucu olarak yardımseverlik değeri ortaya çıkmıştır. Bir toplumun varlığını sürdürebilmesi, toplum içindeki dayanışmaya dolayısıyla da bireylerin yardımseverlik tutumunu sergileyerek bunu davranışa dönüştürmelerine bağlıdır. Komşusu aç iken kendisi tok uyuyan bireylerden oluşan toplumun ilerlemesi, hatta varlığını devam ettirmesi mümkün değildir. Yardımseverlik değerini maddiyattan ibaret algılamamak gerekir. İnsanlara yardım etmek için zengin olmak şart değil. Çok vermekte önemli değil, önemli olan gönülden vermektir. Toplumumuzda geçmişten günümüze varlığını sürdüren yardımseverlik değerinin gelecek kuşaklara aktarılmasında eğitimin ve özellikle de öğretmenlerin rolü çok önemlidir. Yardımseverlik ile bilinçlendirilmiş bireylerden oluşan bir toplum, en zor zamanlarda bile ayakta kalmayı başaracaktır (MEB, 2013).

Yardımseverlik, Fromm'un ortaya koyduğu iki karakterden “olmak” karakterine ait bir değerdir. Bir insanın kendisi olabilmesi, kendisini tam olarak anlaması, onun öz yapısında bulunan, vermek, bir insanın eksikliğini gidermekten zevk olmak, karşılıksız ve sırf içinden

geldiği için yardım etmek Fromm'a göre "olmak" karakterinde olan insanın özelliklerindedir. Fromm'un ikinci olarak ortaya koyduğu "sahip olmak" karakterinde insan birilerine bir şeyler verme durumunda olamaz, bu karakterde bulunan insan hep almak, sahip olmak, bütün her şeyi kendi hesabına geçirmek, tüketmek vb. insanın asıl öz yapısında bulunmayan özelliklere sahiptir (Fromm, 2003; 54-55, Fromm, 2004; 107).

İnsanların yardım alma ve yardım etme duyguları onların öz yapılarında bulunur. İnsansal dayanışmanın bir gerekliliği olan yardımseverlik ile insan kendini ortaya koyar. Bu duygu insanın, ben buradayım, bende varım ve bende insanım deyişinin çıktığıdır. İnsanda bulunan bu hissin devamı ancak ilgi ve sorumluluk ile korunması sağlanabilir (Fromm, 1994; 105). Fromm, insanın tek başına yaşayamayacağı ve hemcinsleri olan insanlarla ilişki kurmamasının imkânsız olduğunu söyler. Mutluluğu, hemcinsleri ve geçmiş ve gelecek kuşaklarla kendisi arasında bulunduğunu, duyumsadığı dayanışma duygusuna dayandığını söyler (Fromm, 1994; 52).

Tüm dünyada ve ülkemizde onlarca baskı yapan Sevme Sanatı isimli eserinde Fromm, vermek almaktan daha coşku vericidir; bir yoksunlaşma olmasından değil, verme eylemiyle canlılığın ortaya dökülmesinden geldiğini söyler (Fromm, 1995b; 29). Yukarıda MEB'in tanımında "yardımsever insanların vermekten zevk aldıkları" belirtilmişti, burada Fromm'un da aynı görüşte olduğu görülmektedir.

6. sınıf sosyal bilgiler dersinde "yardımseverlik" değerinin verilmesi Fromm'un görüşleri açısından olumlu bir durumdur. Fromm, yukarıda MEB'in yardımseverlik değeri için yaptığı tanımlamalar ile aynı kanaattedir. O yardımseverliği insanın öz yapısında bulunan bir özellik olarak kabul eder. İnsanın yardımseverlik ile mutluluğunu sürdürebileceği kanaatindedir. İnsan, diğer insanlarla fitraten alakadardır, onların mutluluğunu arzular, kendi mutluluğunun devamını da o insanlar ile kuracağı ilişkinin devamlılığını sağlayabilir. Yardımseverlik, kendisini anlamış insanların göstereceği bir değerdir. "Olmuş" bir insan ancak vermekten zevk alır. Fromm'un görüşleri açısından böyle bir değer insanlara kazandırılması insanı, olmak karakterine (kültürümüzde bunun karşılığı olarak kâmil insan düşünülebilir) götürdüğünden dolayı çok uygun düşüğü görülmektedir.

6. Hak ve Özgürlüklere Saygı

Hak, adaletin ve hukukun gerektirdiği kazanç, özgürlük ise herhangi bir kısıtlama ve zorlamaya bağlı kalmaksızın düşünme ve davranma olarak tanımlanabilir. Hak ve özgürlük tarihsel süreç içinde gelişme göstermiştir. İnsan hakları, insanın ihtiyaçlarına çözüm ararken ortaya çıkmış, toplumsal ilerlemelerle beraber her yeni durumla biraz daha zenginleşerek gelişmiştir. Modern toplumda insan, günlük yaşamının neredeyse her anında bir hak ve özgürlüğü kullanmaktadır. Hak ve özgürlükler her zaman beraber yaşadığımız kavramlardır. Ancak hak ve özgürlüklerin sınırsızca kullanılması imkânsızdır. Başka insanların hak ve özgürlüklerine saygılı olunmalıdır. Ülkemizde temel hak ve özgürlükler anayasal güvence altına alınmıştır (MEB, 2013).

Erich Fromm, adalet ve doğruluk arayışını insan doğasında var olan özellikler olarak görür. Bu özelliklerin çocukluk döneminden itibaren geliştiğini ifade eder. Bireyin çocuklukta güçsüz bir dönemden geçmesinden dolayı, bu güçsüzlük döneminde adalet ve doğruluk gelişme göstererek insanların ortak nitelikleri haline gelmektedir. Çünkü güçsüz olan birey için özgürlük ve büyüme savaşında en önemli silah adalet ve doğruluktur (Fromm, 2011: 237). O, her insanda doğruya varma isteğinin olduğunu ve insanların bu inançta olmasının nedeni de her insanın dürüstlüğü olan ihtiyacından kaynaklandığını söyler (Fromm, 2011: 208).

Fromm ahlaksal davranışın, akla dayanarak değer yargıları verebilme yetisine bağlı olduğuna inanır. İyiyle kötüyü birbirinden ayırabilmek, insanın aklını kullanarak varabileceği bir sonuçtur. İnsanın kendi aklına dayanarak bu kararı alabilmesi için kendi benliğine sahip olması gerekir. Bu görüşten hareketle, ahlaksal bir davranış olan hak ve özgürlüklere saygı için de bu kuralın geçerli olduğu söylenebilir. Fromm, modern toplumda insanların kendi benliklerine sahip olmadıklarını, yabancılaştıklarını, yapay bir kişiliğe büründüklerini söyler. İnsan kendisi olmadığı takdirde, ahlaksal davranış da kendisinin olan akıl ile ölçüldüğüne göre ve bu da olmadığına göre (modern toplumda yok edilmiştir) insanın aldığı ahlaksal kararları sağlıklı değildir. Ahlaksal bir davranış olan dürüstlük için de aynı durum geçerlidir. Buradan hareketle modern toplumda insanın sergilediği hak ve özgürlüklere saygı değeri ahlaki kurallar ile belirlenmemiştir (Fromm, 2006: 161).

İnsanın durumunu dürüstlük açısından ele alan Fromm, modern toplumda ilişkilerin, bireyin sahip olduğu hak ve dürüstlük açısından değil, onun sağlayacağı veya sağlamakta olduğu faydaya göre şekillendiğini söyler. Koşullar bireyin dürüst olmasını gerektiriyorsa dürüst olur. Bu durumda bireyin dürüst olması, dürüstlüğün kendinde barındırdığı güzelliklerden değil, bireye sağlayacağı (sağladığı) yarardan ötürü dürüst olmaktadır. Daha açık bir ifadeyle birey dürüstlük değeriyle ilgilenmemektedir, dürüstlüğün sağlayacağı yararlarla ilgilenmektedir. Dürüstlük modern toplum hayatında, menfaatin bireye uygulattığı bir nitelik haline gelmiştir. Dolayısıyla modern toplumda görülen bu durumun gösterdiği gibi, dürüstlük, hak ve özgürlüklere saygı davranışı ahlaksal akla dayanmamaktadır. Yani ahlaksal boyutunu yitirmiştir (Fromm, 1994: 83).

Fromm'a göre, modern toplumun geldiği noktada insan varoluşunun öğelerinin ortadan kalkması ile farklılıklarda ortadan kalkmaktadır. Düşünebilen bireyin yok olmasıyla özgürlük de yok olacaktır. O, böyle devam ettiği takdirde üretken, düşünen ve hisseden bireyin yerini, yabancılaşmış bireyin alacağını söyler. Bu birey, amaçsız, bürokrasi tarafından yönlendirilen, iyi beslenmiş, iyi giydirilmiş ve iyi bakılmış bir robot birey olacaktır. Bu özellikteki bireylerden oluşan toplumda nesnelere önceliği alacaklar ve insan da psikolojik açıdan ölmüş olacaktır. Belki özgürlük ve bireyselliğinden bahsedecektir ama hiçbir şey olamayacaktır (Fromm, 2004: 41).

Fromm, modern toplumdaki ilerlemelerin devamıyla gerçek anlamda bir özgürlükten söz etmenin zor olacağını söyler. Bunun yerine yapay bir özgürlükle insanlar özgür olduklarını zannedeceklerdir (zannetmektedirler). Ama gerçek anlamda insan özgürlüğünü başkalarına bırakmış bulunmaktadır. Çünkü insanlar kendi kararlarını alamayacak bir noktaya gelmiş bulunmaktadır. İnsanların yerine kararlar verilmiş ama onlar verilmiş kararları kendilerinin verdiklerini zannedeceklerini dile getirmektedir. Hal böyle olunca insanlar tüm toplum adına verilen bu kararların dışına çıkamayacaklardır. Toplumdan ayrı düşmekten çekineceklerinden ötürü özgürlükten korkacaklardır, özgür davranamayacaklardır. Seçilip kendilerine sunulan seçeneklerden birini tercih ettiklerinden dolayı özgür davrandıklarını düşüneceklerdir (düşünmektedirler) (Fromm, 2004: 68).

Sonuç olarak Fromm, hak ve özgürlüklere saygı değerinin insanın özünde var olduğunu ve "gücü olmayanların en önemli silahının doğruluk olduğu" fikrine bağlı olarak çocukluk döneminde bu değerlerin geliştiğini söylemektedir. Modern toplumda hak ve hukuka riayet değerinin bu özelliklerinden ayrıldığını, farklı özelliklerin yüklendiğini söyler. Modern toplumda hak ve özgürlüğe saygı ilkesi devam etmektedir fakat hak ve özgürlük ahlaki aklın dışına çıkmış bulunmaktadır. Menfaate yardımcı olan bir durum haline gelmiştir. Yani birey

hak ve özgürlük derdinde değildir, bunların sağlayacağı faydanın peşindedir. Fayda bireyin hak ve özgürlüklere saygılı olmasını istiyorsa birey saygılı olmaktadır.

6.sınıf sosyal bilgiler dersinde öğrencilere “hak ve özgürlüklere saygı” değerinin kazandırılması, Fromm görüşleriyle örtüşmektedir. Fromm’un modern toplumda hak ve özgürlüklere saygının geldiği noktayı izah ederken nazara verdiği olumsuz durumlar açısından düşünüldüğünde, modern toplumda okutulan sosyal bilgiler dersinde bu olumsuzlukların giderilmesi göz önünde bulundurulmalıdır. Fromm’a göre bireyin, ekonomik çarka sağladığı katkıya göre değerlendirildiği modern toplumda, bireyin bu çarka katkısı ne kadar düşükse ona o kadar az değer verilecektir. Bu birey dünyanın en dürüst insanı olsa bile, yaptığı katkı az olduğu sürece ona ehemmiyet verilmeyecektir. Bu değerleri verenler insanlar olduklarına göre, eğer bu insanların bakış açıları maddi noktalardan hak ve özgürlüklere saygı gibi değerlere çevrilirse hakiki olan değerlendirmeler meydana çıkacaktır. O’na göre insanlar ekonomik çarka yaptıkları katkıdan veya sahip oldukları yüksek makamlara göre değil, insani özellikler açısından değerlendirildikleri zaman, insanlar bu özellikleri kazanmaya gayret edeceklerdir.

Fromm’a göre 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde verilen hak ve özgürlüklere saygı değeri, insanın özünde bulunan hak ve özgürlüklere saygıyı öğrencilere kazandırmalıdır. “Olmak” karakterindeki insanlardan meydana gelecek sağlıklı bir toplum için hak ve özgürlüklere saygı değeri önemli bir etken oluşturmaktadır. O’na göre bu değer verilirken, bunun insanın yapısında bulunan bir güzel özellik olduğu düşünülerek, öğrencilerin “olmak” karakterlerine yani insanlığın ortak değerlerine yapılan bir katkı olduğu düşünülmelidir.

7. Çalışkanlık

Çalışmak, iş yapmak ve ya meydana bir ürün çıkarmak için emek gayret sarf etmek olarak tanımlanabilir. Çalışma sonunda ortaya bir ürün çıkmalıdır. Başarılı bütün insanların planlı ve disiplinli bir çalışma sonucunda bu başarıya kavuştukları şüphe götürmezdir. Çalışkan olmak, yaptığı işi severek en iyi şekilde yapmak erdemli bir davranıştır. Güzel olan her şeyin emekle ortaya çıktığı, gelişigüzel yapılan işlerin ise eninde sonunda yapana zararı dokunacağını bilinci bireye verilmelidir. Çalışkan olmak, önce bireyin kendisine; sonra sırasıyla ailesine, ulusuna ve tüm insanlığa karşı sorumludur (MEB, 2013).

Fromm’a göre modern endüstri toplumunda çalışkanlık, en yüksek erdem olarak görülmektedir. Çalışkanlığın modern toplumda en yüksek erdemlerden kabul edilmesinde, çalışma dürtüsüne en önemli üretici güçlerinden biri olarak gereksinme duyulmasından kaynaklanmaktadır. Modern endüstri toplumunun işleminde önemli yeri olan nitelikler, o toplumun etik dizgesinin de bir bölümü olurlar. Çalışkanlıkta modern endüstri toplumunda, çarkın dönmesinde önemli bir aktöre sahip olduğundan, bu değer en önemli erdemlerden biri olarak kabul edilmiştir (Fromm, 1994; 231).

Modern toplumda sermaye birikimi amacıyla çalışkanlık değeri, insanlığın ilerlemesi açısından doğal olarak kişisel olmayan hedefler için çalışmasına neden olmuş, bunun sonucu olarak ta insanı kendi yaptığı makinenin uşağı haline getirmiştir. Bu duruma gelen insanda kişisel önemsizlik ve güçsüzlük duygusu ortaya çıkmıştır (Fromm, 2011; 103-104). Modern endüstri toplumunda makineye tamamen bağlanan insanda çalışkanlık duygusu makine ile beraber bulunduğu zamanlarda geçerlidir. Modern toplumda makine adeta insanın fişi haline gelmiş bulunmaktadır. İnsanın çalışkanlığı makine ile vardır. Makinesiz insan bir hiç durumuna getirilmiştir. Modern endüstri toplumunda, toplum insanın çalışkanlık değerine sahip olması gerektiği kanaatindedir. Bu kanaat insanın kendi şahsına değil makine ile olan birlikteliğine

atfedilmektedir. Genellikle insanın makine ile olan birlikteliği 8-5 arasında bulunmaktadır. Bu saatlerde insan çalışkanlık değerine itina ile uymaktadır. Çalışkanlığın belli bir zaman aralığı sınırlandırılması ona resmi bir nitelik kazandırmıştır. Gerçekte de modern toplumda insan acizdir, bir hiçtir ve tek başına hareket edemeyecek bir durumdadır. Çünkü modernite böyle bir insan tipine gereksinim duymaktadır; kendisi için aciz, modernite için çalışkan. Modern endüstri toplumunda, insanın çalışkanlık değerine sahip olması beklenmektedir. Bu beklenti insanın öz yapısında bulunan özelliklerin gereği değil, modern toplumun özelliklerinin gereğinden kaynaklanmaktadır. Fromm'da bu manada olan bir değere karşı çıkmaktadır (Fromm, 1994).

Türkiye 6.sınıf sosyal bilgiler dersinde öğrencilere çalışkanlık değerinin kazandırılması, Fromm'un görüşleri açısından olumlu bir durum olduğu söylenebilir. Yukarıda çalışkanlık değeri için yapılan tanımlama dikkate alındığında, Türkiye 6.sınıf sosyal bilgiler dersi için verilen bu değer, Fromm'un modern toplumda karşı olduğu çalışkanlık türünün içinde olduğu görülmektedir. Yukarıdaki tanımlamada, öğrencilerden düzenli çalışmalarını, ortaya bir ürün koymaları, başarılı insanların planlı ve disiplinli çalışmalarının örnek verilmesi vb. özellikler bir erdem olarak verilmiştir. Verilen bu özellikler Fromm'un modern toplumun insandan bekledikleriyle benzerlik taşıdıkları görülmektedir. Dolayısıyla, 6. sınıf sosyal bilgiler dersi için verilen bu değer ile kazandırılması düşünülen şey modern toplumda Fromm'un karşı olduğu şeydir. Fromm'a göre modern toplumda insanın çalışkanlık göstermesi gereken konu, insanın kendi özüne dönmesi içindir. MEB'in tanımında ifade edilen çalışkanlık anlayışı Fromm'a göre insanın kendi özünden uzaklaşma için verilmiştir.

SONUÇ

20. yy. önemli sosyal bilimcilerinden biri olan ve sosyal bilimlere disiplinler arası bir bakış ile yaklaşan ilk düşünürlerden biri olması hasebiyle sosyal bilgiler anlayışına muvafık bir düşünceye sahip Erich Fromm'un görüşlerine göre Türkiye 6. sınıf sosyal bilgiler dersi için verilen değerler değerlendirildiği bu çalışmada sonuç olarak şunlar söylenebilir: Türkiye 6. sınıf sosyal bilgiler dersi için verilen değerler Fromm'un insanda olması gerektiğini savunduğu değerlerdir. Bu değerlerden, "bilimsellik", "yardımseverlik" ve "hak ve özgürlüklere saygı" değerleri hem verilişleri açısından hem de bunlarla öğrencilere kazandırılması istenenler açısından diğer dört değere göre Fromm'un görüşleriyle daha çok uyduğu sonucuna ulaşılmıştır. "Doğal çevreye duyarlılık" ve "sorumluluk" değerlerinin, Fromm'un görüşleri açısından olumlu bulunmakta ama modern toplumda Fromm'un görüşleriyle bu değerler, buldukları konular açısından biraz farklı düşmekte olduğu sonucuna varılmıştır. Fromm'da "doğal çevreye duyarlılık" ve "sorumluluk" değerlerinin insanın özünde var olan değerler olarak görmekteyken Türkiye 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde bu değerlerin öğrencilere kazandırılması gerekli olan değerler olarak görmektedir. "Kültürel mirasa duyarlılık" değeri Fromm'un görüşleri açısından olması gerekli bir değerdir. Fakat bu değer ile kazandırılmak istenenlerle Fromm'un görüşleri uyuşmamaktadır. Türkiye 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında, geçmişten günümüze gerek başka medeniyetlerden gerekse Türk medeniyetinden kalan bütün maddi ve manevi öğelere karşı öğrencilerde bir duyarlılık oluşması istenirken, Fromm, tüm insanlara ait evrensel değerlerin değer olarak kazandırılması gerektiğini görüşünde olmasından dolayı bu değer ile kazandırılması düşünülenlerin farklı olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Erich Fromm modern toplumda insanların insani değerlerden yoksun bırakılmalarına karşı bir mücadele verirken, Türkiye sosyal bilgiler ders kitabında ise insanlığın tarihten günümüze

yaşantıları içinde yaşatılması ve insana olumlu yönde katkısı olacağına kanaat getirilen değerlerin kazandırılmasını amaç edinmiştir.

Türkiye sosyal bilgiler dersi öğretim programıyla değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması amaçlanmaktadır. Türkiye 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı için verilen değerlerle milli ve manevi öğeleri de öğrencilere kazandırmak istendiği, bu değerler için yapılan tanımlamalardan anlaşılmaktadır. Fromm ise bir devlete veya bir millete ait milli ve manevi unsurların eğitim ile kazandırılmasına karşıdır. O, milli ve manevi unsurların insanlara daha sonra kazandırıldığı ve insanın öz yapısında olmayan özellikler olarak görmektedir. İnsanın öz yapısında olmayan özelliklerin insana kazandırılmasıyla insanın başta kendisiyle olmak üzere, iletişimde olduğu her alanda problemlerin yaşanmasına neden olduğunu ileri sürmektedir. Türkiye sosyal bilgiler dersi öğretim programı değerleri gelecek kuşaklara eğitim yoluyla aktarmayı amaç edinirken, Fromm eğitim ile insanın öz yapısında bulunan değerlerin muhafaza edilmesini amaçlamaktadır. Dolayısıyla Türkiye sosyal bilgiler öğretim programı ile Erich Fromm'un eğitimden beklentileri arasında gözden kaçmayacak büyük farklılıklar olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu bulgulardan hareketle Türkiye 6. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve Erich Fromm, söz konusu olan değerlerin insanda olması gerekliliği noktasında tamamen hem fikirken bu değerler ile kazandırılması düşünülen şeyler arasında görüş farklılıklarının olduğu sonucuna ulaşılabilir.

KAYNAKLAR

- Altun, S.A. (2003). Eğitim Yönetimi ve Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (1), 7-17.
- Beldağ, A. (2012). *İlköğretim Yedinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersindeki Değerlerin Kazanılma Düzeyinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi (Erzurum İli Örneği)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Erzurum.
- Çengelci, T. (2010). *İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimin Gerçekleştirilmesine İlişkin Bir Durum Çalışması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Eskişehir.
- Doğanay, A. (2012). Değerler Eğitimi. Öztürk, C. (Ed.). *Sosyal Bilgiler Öğretimi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi*. (ss. 226-256). 3. Baskı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Ekşi, H. (2003). Temel İnsani Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (1), 79-96.
- Fromm, E. (1994). *Kendini Savunan İnsan*, (Çev. Necla Arat). 4. Baskı. İstanbul: Say Yayınları.
- Fromm, E. (1995a). *Umut Devrimi*. (Çev. Şemsa Yeğin). 2. Baskı. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Fromm, E. (1995b). *Sevme Sanatı*. (Çev. Yurdanur Salman), 10. Baskı. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Fromm, E. (2001). *İtaatsizlik Üzerine*. (Çev. Ayşe Sayın). 1. Baskı. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
- Fromm, E. (2003). *Sahip Olmak ya da Olmak*. (Çev. Aydın Arıtan). İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Fromm, E. (2004). *Çağdaş Toplumların Geleceği*. (Çev. Aydın Arıtan Ve Kaan H. Ökten). İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Fromm, E. (2006). *Sağlıklı Toplum*. (Çev. Yurdanur Salman Ve Zeynep Tanrıseven). 4. Baskı. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Fromm, E. (2008). *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı* (Çev. Yurdanur Salman Ve Nalan İçten). 7. Baskı. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Fromm, E. (2011). *Özgürlük Korkusu*. (Çev. Selma Koçak). İstanbul: Doruk Yayıncılık

- Izgar, G. (2014). İlköğretim 8. Sınıf Öğrencileri Üzerinde Yapılan Değerler Eğitimi Programının İncelenmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9 (1) , 75-89.
- Keskin, Y. (2008). *Türkiye 'de Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Değerler Eğitimi: Tarihsel Gelişim, 1998 ve 2004 Programlarının Etkinliğinin Araştırılması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Keskin, Y. (2010). *Sosyal Bilgiler Derslerinde Değerler Eğitiminin Yeri Ve Önemi*. Eğitime Bakış. Ankara: Eğitim-Bir-Sen, 6(18), 68-72.
- Kılcan, B. (2013). *Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Değerlere İlişkin Öğrenci Algularının İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- MEB, (2005). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- MEB. (2013). *6. Sınıf İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretmen Kılavuz Kitabı*, (Editör: Köstüklü, N.), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2.Baskı, Ankara: Saray Matbaacılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınevi.

EXTENDED ABSTRACT***Evaluation of Values For Sixth Grade Social Studies According To Erich Fromm's******Introduction***

In accordance with the views of Erich Fromm who is one of the most important social scientists discussing the individual and social problems that exist or might exist in modern society in many different aspects and striving to find solutions to these problems, the assessment of the courses such as social studies courses which are responsible of educating the citizens would be very useful. The purpose of this research is to evaluate the values for the social studies course for 6th grade students in Turkey in accordance with the opinions of Erich Fromm who was an important social scientist of the 20th century and one of the first interdisciplinary thinkers to social sciences also who had a consensus on social studies.

Method

This study was carried out with qualitative research methods. The data source the study consists of Erich Fromm's accessible works and scientificness, environmental consciousness, sensitivity to cultural heritage, responsibility, helpfulness, respect for rights and freedoms and diligence values that are contained in the 6th grade social studies course in Turkey in 2005. The studies were carried out considering the values consisting of Erich Fromm's works and Turkey 6th grade social studies, data were collected. The data obtained from the study were examined with descriptive analysis technique. Values that are included in Turkey 6th grade social studies curriculum were identified as the theme, the opinions of Erich Fromm about these values are discussed around cause and effect relationship and analyzes were made with direct quotations when necessary.

Results and Discussion

7 values were determined for the 6th grade social studies in Turkey. These values are science, environmental consciousness, sensitivity to cultural heritage, responsibility, helpfulness, respect for rights and freedoms and diligence. The 7 values that were determined for 6th grade social studies course in Turkey were discussed according to the opinion Fromm below.

The values given in Turkey for 6th grade social studies courses are the values that Fromm argues that Fromm's should be in people. From these values, "scientificness" "helpfulness" and "respect for rights and freedom" values are found to be more consistent with Fromm's views than the other four values both in terms of their way of teaching and bringing them to the students. "Environmental consciousness" and "responsibility" values are found positive in terms of Fromm's views, but it is concluded that in modern society, Fromm's views differ slightly in terms of their position. The value of "sensitivity to cultural heritage" is essential for Fromm's views. However, Fromm's views do not agree with those intended to be gained with this value.

While Erich Fromm fights against the deprivation of human values in modern society, social studies textbooks in Turkey aim to keep humanity alive from history to present and to gain the values that are thought to contribute to human beings in a positive way.

While Turkey social studies curriculum aims to transfer values to future generations through education, Fromm aims to preserve the values found in the human structure through education. Therefore, it is concluded that there are very clear differences between Turkey social studies curriculum and Erich Fromm's expectations from education. Based on these findings, while Turkey 6th grade social studies curriculum and Erich Fromm completely agree on the necessity of these values in human, it can be concluded that there are differences between the thoughts as to which of these values taught to people.